

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Філософський факультет

ВОЛОДИМИР БУДЗ

**САМООРГАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ
В КОНТЕКСТІ ЇЇ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
ТА АКСІОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ**

Монографія

**SELF-ORGANISATION OF PUBLIC REALITY
IN THE CONTEXT OF ITS ANTHROPOLOGICAL
PRINCIPLES AND AXIOLOGICAL FACTORS**

Monograph

Том 5

**САМООРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ЯК ЄДНІСТЬ
АКСІОЛОГІЧНИХ ТА МОРАЛЬНИХ ЧИННИКІВ**

Volume 5

**SELF-ORGANIZATION OF UKRAINIAN SOCIETY
AS A UNITY
OF AXIOLOGICAL AND MORAL FACTORS**

Івано-Франківськ
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
2017

УДК 116: 316.3.+572.028+172+177+124.5: 17.023+17.025+17.026+316.613.4+159.942+572.1/.4
ББК 87.216
Б 90

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», протокол № 5 від 31 травня 2016 р.

Рецензенти:

Володимир Степанович Возняк,

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич)

Ігор Володимирович Карівець,

доктор філософських наук, доцент кафедри філософії Інституту гуманітарних та соціальних наук (Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів)

Микола Адамович Козловець,

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)

Будз В. П.

Б 90 Самоорганізація суспільної дійсності в контексті її антропологічних засад та аксіологічних чинників : у 5 т. Т. 5 : Самоорганізація українського суспільства як єдність аксіологічних та моральних чинників : монографія = Self-Organisation of Public Reality in the Context of its Anthropological Principles and Axiological Factors : in 5 vol. Vol. 5 : Self-Organisation of Ukrainian Society as a Unity of Axiological and Moral Factors : Monograph / Володимир Будз. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2017. – 361 с.

ISBN 978-966-640-429-2

У монографії обґрунтовано необхідність моральної самоорганізації українського суспільства та формування інтеграційного соціального капіталу, який відображається на афективно-чуттєвому та аксіологічному рівні. Досліджено сутнісні антропологічні ознаки української ментальності та її роль в самоорганізаційних процесах українського суспільства. Проаналізовано аксіологічні чинники трансформації, інтеграції та самоорганізації сучасного українського суспільства, вивчаються футурологічні виміри самоорганізації українського суспільства у контексті фундаментальних суспільних цінностей, які мають панантропологічний зміст. Досліджуються особливості української суспільної антропології та самоорганізаційні перспективи розвитку української нації.

Для науковців, аспірантів, студентів та всіх читачів, які цікавляться соціально-філософською проблематикою, питаннями соціальної онтології, проблемами філософської антропології, феноменології, аксіології, а також проблемами філософії права, філософії економіки, філософії мови, соціології.

In the monograph the necessity of moral self-organisation of Ukrainian society and forming of integrational social capital, which affects the highly emotionally perceptible and axiological level, is substantiated. The essential anthropological features of Ukrainian mentality and its role in self-organizational processes of Ukrainian society are analyzed. Axiological factors of transformation, integration and self-organization of modern Ukrainian society are analyzed, futurological measurements of self-organization of Ukrainian society are studied in the context of fundamental social values which have pananthropological maintenance. The features of Ukrainian social anthropology and organizational prospects of development of Ukrainian nation are investigated.

For scholars, students, postgraduate students, and all readers, who are interested in social and philosophical problems, questions of social ontology, problems of philosophical anthropology, phenomenology, axiology, and also problems of philosophy of right, philosophy of economics, philosophy of language, sociology.

УДК 116: 316.3. + 572.028 + 172 + 177 + 124.5 : 17.023 + 17.025 +
17.026 + 316.613.4 + 159.942 + 572.1/.4
ББК 87.216

ISBN 978-966-640-429-2

© Будз В.П., 2017

*Моїй Святій Батьківщині – Україні
та всім Українцям минулих, сучасних і майбутніх часів
присвячую цю монографію
з надією на Мир, Добробут та Щасливе майбутнє
Українського Народу.*

*Слава Україні!
Героям Слава!*

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ:

АФС – афективні стани;

АЧС – афективно-чуттєві стани;

НАЧС – негативні афективно-чуттєві стани;

ПАЧС – позитивні афективно-чуттєві стани;

СПД – соматика, психіка і дух;

Синергія СПД – синергія соматики, психіки та духу.

Пояснення до схем:

Для схематичного зображення процесів та явищ суспільного буття використовуються схеми, які одночасно позначаються в тексті в процесі пояснення в круглих дужках, наприклад, (1), (2) (3), (4) (5) і т.д. та позначаються відповідно цифрами на схемах у круглих дужках (1), (2), (3), (4) (5) і т.д.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ VII Самоорганізація українського суспільства як єдність аксіологічних та моральних чинників.....	9
7.1. Українська ментальність та її антропологічна самоорганізація.....	9
7.1.1. Українська філософія як самоорганізація українського антропологічного типу.....	9
7.1.2. Чинники маргіналізації української ментальності.....	26
7.1.2.1. Індивідуалізм та страх як чинники маргіналізації української ментальності.....	32
7.1.3. Ментальні ознаки українства в контексті самоорганізації.....	36
7.1.3.1. Ментальні особливості аксіологічних трансформацій сучасного українського суспільства.....	45
7.1.3.2. Моральні виміри українського менталітету та його самоорганізаційний потенціал.....	50
7.1.3.2.1. Моральні якості українців в оцінці світової спільноти та їх самоорганізаційний потенціал у розвитку справедливого суспільства.....	51
7.1.3.2.2. Анархізм у контексті ментальності українців.....	52
7.1.3.3. Морально-антропологічні чинники єднання української нації.....	54
7.1.4. Суб'єкти суспільної самоорганізації українського суспільства.....	65
7.1.5. Демографічні проблеми українського суспільства у контексті ментальності.....	66
7.2. Футурологічні виміри самоорганізації українського суспільства.....	69
7.2.1. (N.B.) Антропологічні основи самоорганізації суспільних подій в Україні.....	69
7.2.1.1. Моральні чинники самоорганізації революцій в Україні у XXI столітті.....	92
7.2.1.1.1. Моральний та технічний вимір «миттєвої самоорганізації» українських революцій XXI століття.....	93
7.2.1.2. Довіра у структурі самоорганізації суспільних трансформацій.....	98
7.2.1.3. Необхідність в Україні «духовної революції» та антропологічних змін.....	103
7.2.1.4. Необхідність мерітократичного підходу до формування влади в Україні.....	105
7.2.2. Проблема подолання політичної кризи в Україні та перспективи єдності української еліти.....	106
7.2.3. Проблеми та перспективи України та ЄС у контексті європейських цінностей.....	107

7.2.3.1. Європейські цінності як орієнтири розвитку українського суспільства.....	110
7.2.3.2. Антропологічна тотожність України і ЄС та необхідність тотожності соціального капіталу.....	112
7.2.3.3. Гуманістична антропологія як чинники зближення України та ЄС.....	114
7.2.4. Зовнішньополітична діяльність України як потреба безпеки.....	131
7.2.5. Афективно-чуттєві чинники самоорганізації громадянського суспільства в Україні.....	133
7.2.6. Соціальна відповідальність як основна мета громадських рухів в Україні.....	135
7.2.7. Самоорганізаційні аспекти «українських майданів» як етап розвитку громадянського суспільства.....	140
7.2.8. Шляхи самоорганізаційного вирішення проблемних ситуацій в українському суспільстві.....	141
7.2.9. Антропологічні основи трансформації української спільноти.....	147
7.2.10. (N.B.) Подолання егоїзму та індивідуалізму як основа становлення нового українського антропологічного типу.....	149
7.2.11. Перспективи української нації у процесі глобалізації.....	166
7.2.12. Онтологія та футурологія українського націоналізму.....	167
7.2.13. Національна ідея та самоорганізація її основних моральних принципів у контексті АЧС.....	186
7.3. Системні цінності українського суспільства в футурологічному аспекті.....	193
7.3.1. (N.B.) Співвідношення аксіологічних та антропологічних змін у самоорганізації українського суспільства.....	193
7.3.2. Корумпованість українського суспільства та її ментально-антропологічні причини.....	196
7.3.2.1. Можливість «миттєвого» подолання корупції.....	201
7.3.2.2. Корупція як причина економічної «відсталості» української нації.....	204
7.3.2.3. (N.B.) Чесність та обов'язок як основа соціальної справедливості та подолання корумпованості українського суспільства.....	206
7.3.2.4. Пріоритет сімейних та дружніх відносин як підґрунтя корумпованості.....	216
7.3.2.5. (N.B.) Афективно-чуттєві виміри самоорганізації корупції.....	218
7.3.3. Порядок у державі та українська суспільна антропологія.....	225
7.3.3.1. Взаємодія порядку і хаосу в соціальній самоорганізації українців.....	226
7.3.3.2. Знайомство як «метод» соціальної мобільності в українському суспільстві та його негативна роль для успішної самоорганізації.....	228
7.3.4. Ціннісний аспект національного буття сучасних українців.....	231

7.3.4.1. (N.B.) Аксіологічно-ментальні виміри трансформації майбутнього українського суспільства в контексті цивілізаційних процесів.....	232
7.3.4.2. Аксіологічні чинники інтеграції української нації.....	234
7.3.4.3. Аксіологічний потенціал трансформації сучасного українського суспільства.....	235
7.3.4.4. (N.B.) Морально-етичні чинники ціннісної трансформації українського суспільства.....	238
7.3.4.5. Тенденції моральної деградації сучасного українського суспільства та шляхи її вирішення.....	255
7.3.5. (N.B.) Самоорганізація українського суспільства на основі моральних цінностей.....	258
ПІСЛЯМОВА.....	263
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	292

*«Знайди хвильку дозвілля,
щоб підівчитися чогось доброго,
ба просто перепочити від цієї круговерті.
Тут, однак, треба стерегтися й іншої суєтності:
бо ж навіть той займався дурницями,
хто, хай і натрудився за життя,
та не мав однієї мети,
до якої спрямував би кожне своє
устремління й усю свою уяву»¹.*

*Марк Аврелій Антонін
Книга II. 7.*

¹ **Аврелій М.** Наодинці з собою. Роздуми / Марк Аврелій. – [пер. з грец. Ростислава Паранька]. – Львів : Літопис, 2007. – С. 37.

Розділ VII

САМООРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЄДНІСТЬ АКСІОЛОГІЧНИХ ТА МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

7.1. Українська ментальність та її антропологічна самоорганізація

7.1.1. Українська філософія як самоорганізація українського антропологічного типу

*«...Філософія,
оскільки вона розповсюджується на усе,
що доступне для людського пізнання,
одна тільки відрізняє нас від дикунів і варварів
і... кожен народ тим більше є цивілізований і освічений,
чим краще в ньому філософствують;
тому немає для держави більшого блага,
як мати істинних філософів».*
Р. Декарт¹

Кожна **нація** має свої ментальні *рис*и, (які є способами традиційного відношення до дійсності), на основі яких **вона** створює соціальні інститути, морально-правове поле суспільних відносин, розмаїті етоси та норми взаємодії, норми «обмеження» і «підтримки» **АЧС**, на основі яких відбувається самоорганізація суспільної дійсності².

Ментальність (як *єдність раціонального та ірраціонального*) перебуває в основі творення системи суспільно-політичних, релігійних, філософських ідей, способів суспільної взаємодії та життєдіяльності, а звідси в основі суспільної самоорганізації, оскільки *якщо ментальність включає в себе структурно раціональні та ірраціональні³ чинники*, то відповідно вона (ментальність) *охоплює собою прояв всіх антропологічних факторів*. Тому у будь-якій думці втілюється не тільки формально-логічні закономірності (духу) на поняттєвому та категоріальному рівні, але також потреби психіки і соматика⁴ (принаймні того *періоду*, в якому ця думка ви-

¹ Декарт Р. Первоначала философии / Рене Декарт ; [пер. с латин. С. Я. Шейнман-Топштейн, с франц. Н.Н. Сретенского] // Декарт Р. Сочинения в 2 т. [сост., ред, вступ. ст. В. В. Соколова]. – М. : Мысль, 1989. – Т.1. – С. 302. – (Филос. наследие ; Т. 106).

² Див. докладн. Т.1: § 2.2.1.2.1.3. «Почуття як основне онтологічне самоорганізаційне джерело творення соціальності та соціальних груп».

³ Див. докладн. про синхронне існування раціонального та ірраціонального в межах людської антропології у Т.3: § 4.1. (N.B.) «Онтологія самоорганізації суспільного буття як його феноменологія та антропологія»; § 4.1.2. «Суспільне буття як безпосередній наслідок людської антропології»; § 4.1.1.2. (N.B.) «Феноменологічні ознаки суспільної реальності»; § 4.3.3. «Прояв ірраціонального у суспільних відносинах».

⁴ Див. докладн. про синхронне функціонування соматика, психіки та духу у Т.3: § 4.5.10.2. «Прогрес історії як прогрес гуманізму».

словлюється; чи тієї людини, яка цю думку висловлює¹). У такому контексті **філософія** (та її концептуальні особливості), зокрема українська, як прояв української ментальності (а в ширшому сенсі як прояв антропологічних факторів) може розглядатися як вагомий чинник суспільної самоорганізації, оскільки в ній узагальнюються шляхи естетичної та етичної інтерсуб'єктивної взаємодії та втілюються антропологічні фактори².

В такому ракурсі українську філософію слід розглядати як відображення українського типу антропології, з її орієнтаціями на певні екзистенційні проблеми, які в свою чергу, виникають також у контексті системи антропологічних прагнень³. У філософії відображається певний антропологічний тип, певний «тип людини» та її вітальних та аксіологічних уподобань. А тому дослідження перспектив суспільної самоорганізації слід пов'язати з дослідженням вже існуючих типів філософування, зокрема українського типу філософування, який безпосередньо відображає «якісні» виміри антропологічних факторів української нації.

Крім того, що філософія у своїй суті втілює певний антропологічний тип з його аксіологічними уподобаннями, які є показниками антропологічних потреб (СПД), також слід звернути увагу на те, що філософія – це своєрідний соціальний інститут. Так, на думку В. Приходька, ще «...Ю. Габермас підказав важливі функції інституту філософії – філософія дає поле для інтелектуального дискурсу, а також слідує за правилами гри у цьому просторі (толерантність, відкритість, лояльність тощо), виключаючи різноманітні мовні маніпуляції»⁴. Тому філософія, як «соціальний інститут» через «пропозицію» аксіологічних систем самоорганізовує су-

¹ Будь-яка висловлена людиною думка – це думка про щось, про якісь певні явища, які є важливими для неї на духовному, психічному чи соматичному рівні, тобто про те, що хвилює людину в контексті певної потреби.

² Філософія кожного народу та її характер залежить від «якості» (здатності мислити, проявляти АЧС та фізичну силу) антропологічних чинників, які властиві тій чи іншій нації чи народу. У філософії, в цілому, відображається сутність антропологічних факторів, а тому вона, як найбільш широкий спосіб узагальнення відображає смислово-життєві та аксіологічні орієнтири народу. Від поширення тих чи інших ідей естетичного та етичного змісту буде залежати характер суспільної самоорганізації, бо філософія гранично широко відображає антропологічний потенціал народу та його основні антропологічні прагнення.

³ Всі екзистенційні проблеми – це проблеми, які безпосередньо залежать від антропологічних чинників, (а не від природних чи трансцендентних чинників), тобто від духовних, психічних та соматичних потреб. Якщо антропологічні прагнення «обмежувати» чи «посилювати», тобто промовляти (чи не промовляти (мовчати)), наприклад, ті чи інші думки (сенси); чи проявляти ті чи інші позитивні або ж негативні АЧС (або ж їх обмежувати); або ж проявляти ті чи інші соматичні бажання чи їх обмежувати, то відповідно можна створювати екзистенційні проблеми чи їх вирішувати. Тобто, всі екзистенційні (а в тому числі суспільні) проблеми виникають на рівні антропологічних чинників (СПД), (тобто в залежності від їх прояву чи обмеження), але й вирішуються на їх основі також. Для вирішення тієї чи іншої суспільної проблеми необхідно в першу чергу знайти її «антропологічний механізм», тобто промовити ті чи інші сенси (думки), проявити ті чи інші АЧС, проявити ті чи інші соматичні бажання (або ж їх обмежити). В такому контексті суспільний порядок та гармонія – це рівновага антропологічних чинників на інтерсуб'єктивному рівні.

⁴ Приходько В. В. Філософія як соціальний інститут (соціологічний аспект історико-філософського аналізу філософії) / В. В. Приходько // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2004. – Вип. 66–67. – С. 85.

спільство на антропологічному рівні, оскільки вона є втіленням людської природи, зокрема духовної субстанції та психічних особливостей народу.

Більшість дослідників специфіки української філософської думки вважають, що серед особливостей українського національного світосприйняття та менталітету є емоційність, образність¹, кордоцентризм². У цьому аспекті наголошується на важливості емоційних факторів, зокрема *серця* як джерела життєдіяльності людини, як єдності раціонального та ірраціонального, як центру її екзистенційних станів, центру моралі і культури, зокрема у вченні **Г. Сковороди**. В той же час, у поглядах **І. Канта**, (як сучасника **Г. Сковороди**) наприклад, моральним ідеалом є вимір належного – категоричний імператив³, який *віднайдений* розумом. Відповідно, якщо для українського типу антропології властиві *емоційність* та *сентименталізм*, то самоорганізація українського суспільства буде мати відповідний емоційний характер, буде ґрунтуватися переважно на розмаїтих формах АЧС. У такому сенсі можна вести мову про *кордоцентричний*⁴ (емоційно-чуттєвий) спосіб самоорганізації українського суспільства, який буде суттєво відрізнятися, наприклад, від *логоцентричного* (раціонально-логічного) принципу самоорганізації німецького суспільства.

Основу українського типу *кордоцентричної самоорганізації* можна виявити в поглядах **Г. Сковороди** (1722–1794)⁵ та **П. Юркевича** (1826–1874), а за основу *логоцентричної самоорганізації* можна взяти творчість **І. Канта** (1724–1804) та **Г. Гегеля** (1770–1831), які відповідно можна вважати зразком інтелектуального контексту самоорганізації західноєвропейських держав.

Для творчості **І. Канта** і **Г. Гегеля** характерною ознакою є *системність* філософських побудов, розвинутий філософсько-категоріальний апарат, раціональний «схематизм» творення категорій **І. Канта**, а також формування оригінальних філософських категорій **Г. Гегелем**. *Категоріальність* і *системність* є основами *логоцентризму*. У свою чергу, логіч-

¹ **Чижевський Д.** Нариси з історії філософії на Україні (1931) / Дмитро Іванович Чижевський. Філософські твори : в 4 т. ; [під заг. ред. В.С.Лісового]. – [передм. І.Валявко]. – [передм. В.Горський]. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – С. 3–162.

² **Гнатюк Я. С.** Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій / Ярослав Степанович Гнатюк. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. – 184 с.

³ **Кант І.** Основы метафизики нравственности. 1785 / Иммануил Кант. Сочинения в 6-ти т.; [под общ. ред. В.Ф. Асмуса и др.]. – М. : Мысль, 1965. – Т.4. – Ч.1. – С.270.

⁴ **Кордоцентричний** спосіб суспільної самоорганізації відображає схильність суспільства до психічного чинника, як антропологічного фактору, на основі якого самоорганізуються суспільні взаємодії. Відповідно **логоцентричний** тип самоорганізації суспільства передбачає домінування духовного чинника, як антропологічного фактору, навколо якого відбуваються суспільні взаємодії. Однак психіка і дух – це антропологічні фактори, а тому незалежно від типу ментальності та типу філософування суспільна самоорганізація з необхідністю має панантропологічний зміст, оскільки суспільні відносини з необхідністю самоорганізуються через антропологічну синергію.

⁵ Роки життя **Г. Сковороди**, **П. Юркевича**, **І. Канта** та **Г. Гегеля** я вказую тут для того щоб показати, що вони були фактично «сучасниками», однак українські філософи втілюють *кордоцентричний* тип мислення, а німецькі – *логоцентричний*.

ним рядом продовження *логоцентризму* (раціоналізму) є *прагматизм*, *утилітаризм*, оскільки людина на основі розуму здатна все «прогнозувати», «виявляти», «вираховувати» і «будувати». Саме в такому логоцентричному, прагматичному та утилітарному контексті розвиваються суспільні самоорганізаційні процеси в Європі, на відміну від України, в якій суспільні процеси розвиваються *«кордоцентричним шляхом»*.

Творчість **Г. Сковороди** не є системною, вона є «символічною», його твори пронизані символікою, а символізм переважно є характерним для міфологічного типу свідомості. Для самої ж міфологічної свідомості немає чітких орієнтирів у часі і просторі, характерний *фаталізм*, відсутність свободи. До того ж символізм передбачає *плюралізм* інтерпретацій, їх несистемний характер. *Кордоцентризм Г. Сковороди*¹ та **П. Юркевича**² робить «серце», а в цілому *емоції* джерелом пізнавальних зусиль, бо як стверджує **Д. Чижевський**, «*емоціоналізм* виявляється у високій оцінці життя почуття. Почуття, емоція оцінюється навіть як шлях пізнання (Гоголь, Юркевич)»³. Кордоцентризм, як парадигма української ментальності безпосередньо наголошує на *емотивізмі*, *чуттєвості* українців, а відповідно на перевазі таких взаємодій у суспільних відносинах і процесах. Логічно-ментальним рядом *кордоцентризму* є *ситуативність* вибору, *нестабільність*, *емоційність*, *хаотичність*, *стохастичність*. Саме такі *властивості* української ментальності можна застосувати для характеристики українських суспільних процесів, які мають місце в сучасній історії. В такому сенсі філософія, яка виражається у певній парадигмі мислення на ментальному рівні дійсно відображає певний антропологічний тип, який проявляється не тільки в мисленні, але й суспільній поведінці людини, бо у суспільному бутті людина керується світоглядно-ідеологічними схемами, які характерні для інтерсуб'єктивних взаємодій⁴.

Якщо для **Г. Гегеля** дух в його «Феноменології духу»⁵ означає логічно-ментальний ряд: «свідомість–самосвідомість–розум», то для

¹ **Сковорода Г.** Сочинения в 2 т. / Григорий Саввич Сковорода. – [сост., перев. и обраб. И.В.Иваньо и М.В.Кашубы]. – [вступ. ст. И.В.Иваньо и В.И.Шинкарука]. – М. : Мысль, 1973. – Т.1. – 511 с. – (Философское наследие).

² **Юркевич П.Д.** Вибране / Памфіл Данилович Юркевич ; [пер. з рос. В.П. Недашківського]. – [упор., передм. й прим. А.Г. Тихолаза]. – К. : Абрис, 1993. – 416 с. – (Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі»).

³ **Чижевський Д.** / Нариси з історії філософії на Україні (1931) / Дмитро Іванович Чижевський. Філософські твори : в 4 т. ; [під заг. ред. В.С.Лісового]. – [передм. І.Валявко]. – [передм. В.Горський]. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – С. 17.

⁴ **Див.** докладн. Т.3.: § 4.1.1. (Н.В.) «Природні та штучні суспільні утворення у процесах суспільної самоорганізації»; § 4.4.2. (Н.В.) «Інтерсуб'єктивна сутність суспільних відносин»; § 4.5.2.4. «Суспільна самоорганізація як прогрес позитивних АЧС»; § 4.5.8. (Н.В.) «Антропологічні особливості суспільного розвитку»; § 4.5.11. «Антропологічні фактори самоорганізації соціальних інститутів»; § 4.5.11.1. «Зв'язок аксіологічних та афективно-чуттєвих чинників суспільної інтеграції».

⁵ **Гегель Г. В. Ф.** Феноменология духа / Георг Вильгельм Фридрих Гегель ; [пер. с нем. Г. Г. Шпета]. – М. : Наука, 2000. – 495 с. – (Памятники философской мысли).

П. Юркевича, основою духу є серце¹. Звідси випливає, що *емоційність*, *чуттєвість*, *сентименталізм* слід вважати характерними рисами української ментальності та основними шляхами суспільної самоорганізації. Якщо така оцінка кордоцентричності української ментальності є вірною, то більшість подій минулої та сучасної української історії можна інтерпретувати у контексті емоційності, непередбачуваності, ситуативності, відсутності впорядкованості, порядку, власне у *самоорганізаційних* категоріях. Наприклад, у вимірах емоційно-чуттєвої ситуативності в певній мірі можуть пояснюватися «Помаранчева революція» та «Єврореволюція», які не мали попереднього дискурсивно виражених, чітко обґрунтованих світоглядних та раціональних основ для свого виникнення, а мали швидше спорадичний, спонтанний, миттєвий, а в цілому самоорганізаційний емоційно-чуттєвий характер. Українські революції сучасності не були підготовлені *дискурсивним* шляхом, зокрема, наприклад, на основі яскраво вираженої національної ідеї (яка не має належного систематичного дискурсивного оформлення навіть на 25 році української незалежності) чи певної світоглядної парадигми (яка б домінувала в українському суспільстві), а мають швидше за все *емоційний* шлях свого формування і протікання.

У певній мірі кордоцентризм, емотивізм, а звідси відсутність логоцентричної системності і прагматичності в мисленні українців спонтанно націлюють *українську людину* і суспільство на вибір певних альтруїстичних та афективно-чуттєвих ідеологій таких, як *націоналізм*, *соціалізм*, *федералізм*, *анархізм*, *романтизм*, які мають певний рівень емоційно-чуттєвої альтруїстичної «наївності» в тому, що всі люди є за своєю природою гуманними, добрими, справедливим. Наприклад, у цьому випадку федералізм **М. Грушевського** будувався на переконанні солідарних, братніх (*емоційних*) відносин між народами².

Кордоцентризм та емотивізм як ментальні парадигми впливають на формування стійких соціальних референтних груп для тієї чи іншої людини. Такий емоційно-чуттєвий стан української ментальності є в певній мірі опосередкованою причиною *корумпованості* українського суспільства, де корупційні схеми, це часто не просто «відлагоджений чиновницький чи бюрократичний механізм», а перш за все дружні та сімейні зв'язки. Саме тому часто в українському суспільстві блага і соціальні пільги, посади, вирішення життєвих проблем здійснюється та отримується *«по знайомству»*, на основі дружніх та сімейних зв'язків.

¹ **Юркевич П. Д.** Вибране / Памфіл Данилович Юркевич ; [пер. з рос. В.П. Недашківського]. – [упор., передм. й прим. А.Г. Тихолаза]. – К. : Абрис, 1993. – 416 с. – (Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі»).

² **Будз В. П.** Соціально-філософські погляди М.Грушевського: футурологічний аспект / Володимир Павлович Будз. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. – 160 с.

Кордоцентризм у ракурсі вчення **Г. Сковороди** – це в певній мірі «втеча в себе», «втеча від світу», де нового сенсу набуває теза **Г. Сковороди** «Світ ловив мене, але не спіймав»¹. Тому українці в аспекті *кордоцентризму* є *інтровертами*, «замикаються» у своїх власних почуттях і переживаннях в межах свого «хутірського»² індивідуалізму, який в цілому є негативним для процесів суспільної інтеграції та самоорганізації, оскільки такі психічні переживання є причиною низької соціальної активності українських громадян. Замикаючись у своїх власних почуттях, українці не продукують соціально-значущих АЧС, зокрема довіру, солідарність, а, навпаки, недовіру, розчарованість, які ще більше роблять їх індивідуалістами і «соціальними самотниками».

У цьому контексті важливими для аналізу сутності української ментальності та її впливу на суспільну самоорганізацію є погляди **М. Шлемкевича**, який веде мову про «загублену українську людину», про певні типи ментальності «української людини», а саме: *сковородинівський*, *шевченківський* та *гоголівський* тип³. Але ці всі типи «української людини» характеризуються ностальгійністю, «втечею в себе», відмовою від боротьби за власні права, де бунт є переважно «внутрішній», у сфері своєї власної антропології, що виливається переважно не через політичні дії, а мистецькими шляхами, власне *філософію*, *поезію*, *літературу* (публіцистику). Такий аналіз **М. Шлемкевичем** типів української людини є досить показовим, можливо навіть підсвідомим, бо можна було б наприклад, вести мову про такі типи української людини як тип князів **Святослава Хороброго** (935–972), **Володимира Великого** (958–1015) чи гетьманів **Богдана Хмельницького** (1595–1657) та **Івана Мазепи** (1639–1709), або ж борців за українську незалежність **Степана Бандери** (1909–1959) та **Романа Шухевича** (1907–1950). Такий акцент на *сковородинівському*, *шевченківському* та *гоголівському* типах української людини в певній мірі свідчить, що українці схильні до реалізації своїх переживань у мистецькому сенсі, у вираженні переважно емоційно-чуттєвої частини структури індивідуальної антропології.

Можливо *поетичність* та «*співучість*» українського народу, його емотивізм та естетизм – це вже й не такі позитивні риси, якими можна хизуватись, а швидше – це «втеча» від соціальної відповідальності, системності, раціональної думки та прагматичного розрахунку, це «втеча» у

¹ **Ковалинський М. І.** Жизнь Григория Сковороды / М. И. Ковалинский // Сковорода Г. Сочинения : в 2 т. / Григорий Саввич Сковорода ; [сост., пер. и обраб. И. В. Иваньо и М. В. Кашубы]. – М. : Мысль, 1973. – Т. 2. – С. 412. – (Философское наследие).

² **Куліш П. О.** Зазивний лист до української інтелігенції. Листи з хутора / Пантелеймон Олександрович Куліш ; [за заг. ред. Л.Івшиної]. – [упоряд. І.Сюндюков, М.Томак, Н.Тисячна]. – К. : Українська прес-група, 2012. – 55 с. – (Броньбійна публіцистика).

³ **Шлемкевич М. І.** Загублена українська людина / Микола Іванович Шлемкевич. – К. : МП «Фенікс», 1992. – 168 с.

світ афектів і почуттів. Відповідно суспільні процеси, які *мотивуються* такими світоглядно-ментальними особливостями, які є чуттєвими, ірраціональними будуть також мати несистемний, нераціональний, непрагматичний, закритий вимір, а це негативно відображається на ступенях соціальної інтеграції та солідарності.

Більшість дослідників звертають увагу на те, що українська ментальність є більше *ірраціональною* ніж *раціональною*, а отже, українці не мають тенденцій створювати у власному світогляді системного осмислення буття, а відповідно будуть діяти несистемно та мати тенденцію до закритості¹ в суспільній сфері. Тенденція української ментальності до *ірраціоналізму* втілюється в тому, що в Україні відсутня, наприклад, системна² раціоналістична філософська думка, в якій переважають питання онтології, гносеології, логіки. Вважається, що українська філософія зорієнтована переважно на *морально-етичну проблематику*, бо емоційність, кордоцентризм є більш «близькими» до неї. Саме тому в українській культурі та філософії існують переважно морально-етичні проблеми. Однак, якщо українська філософія акцентує увагу на *моральних проблемах*, то відповідно шляхи суспільної самоорганізації в українському вимірі також слід розвивати на основі моральних чинників, оскільки це відображає *традиційну* спрямованість «української людини» вирішувати всі проблеми **моральним**, власне *емоційно-чуттєвим* шляхом, на відміну від способу організації західноєвропейських суспільств, де більшість суспільних проблем вирішуються **правовим**, власне *раціональним* шляхом.

З іншого боку орієнтація української філософії на моральні проблеми в житті людини і суспільства вказує на специфічний прояв української антропології, яка в контексті антропологічних чинників та в ракурсі ментальності не зводиться тільки до раціональності, а ґрунтується також на ірраціональному. В такому сенсі українська філософія, наприклад, на рівні *кордоцентричної* парадигми відображає важливість соматично-психічного (ірраціонального) рівнів людського буття поряд з раціональним.

Спрямованість української філософії до морально-етичної проблематики та в певній мірі «ігнорування» раціоналістичного підходу до буття свідчить про те, що українська ментальність спрямована на відображення єдності антропологічних чинників, бо підґрунтям моралі переважно є позитивні АЧС. Але тенденцію до єдності раціонального та ірраціонального має не тільки українська філософія. Які б не були спроби, наприклад, німецьку філософію вважати тільки раціоналістичною та системною, вона

¹ **Поппер К.** Відкрите суспільство та його вороги / Карл Поппер // Твори : у 2 т. / Поппер К. ; [пер. з англ. Олександра Коваленка]. – Т. 1. У полоні Платонових чарів. – К. : Основи, 1994. – 444 с.

² **Чижевський Д.** / Нариси з історії філософії на Україні (1931) / Дмитро Іванович Чижевський. Філософські твори : в 4 т. ; [під заг. ред. В. С. Лісового]. – [передм. І.Валявко]. – [передм. В.Горський]. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – С. 3–162.

все ж таки ґрунтується у великій мірі на містичній традиції середньовічної філософії, а будь-який емпіризм та сенсуалізм відображає єдність соматичного, психічного та духовного аспектів людської антропології. Тому **філософія** як і інші **форми суспільної свідомості** – це **відображення єдності антропологічних чинників**.

Якщо у цивілізаційному контексті аналізувати українську історію філософії, то її морально-етичний і образно-поетичний стиль зумовлений тим, що «український дух» під час «зустрічі» з європейською християнською філософією¹ (після запровадження християнства у 988 р.) перебував на міфологічному етапі свого формування, який не завершився розвитком *національної релігії*. Тому в українській філософії, яка не пройшла традиції дискурсивного мислення (аналогічного до західноєвропейської апологетики, патристики і схоластики) спостерігається міфологічна образність ідей, які часто виражаються у формі літератури, публіцистики й поезії.

«Зміна» міфологічного (язичницького) світогляду на християнський – це своєрідний «психологічний шок» для «ранньої української ментальності», а звідси відбувається посилення почуттів непевності, недовіри, страху, розчарування. «Середньовічний український дух» внаслідок різких змін світогляду від автохтонно-міфологічного до християнського (релігійно-філософського) «втратив» свою «закоріненість» у бутті, оскільки впродовж недовгого часу давньоукраїнський політеїзм був «замінений» християнським монотеїзмом.

«Український середньовічний дух» разом із входженням у «християнський світ» у певній мірі отримав *свободу думки і вибору*, перестав бути *фаталістичним*. Проте така *свобода духу* була незрілою, неусвідомленою, бо разом із запровадженням християнства (власне отриманням *моральної свободи*) був здійснений «перелом» у попередній міфологічній ментальності стародавніх українців, яка була *фаталістичною*². Можливо саме внаслідок того, що моральна свобода та інші позитивні АЧС (любов, гідність, повага, милосердя), які «отримані» разом із християнством були неусвідомлені в контексті дискурсивної традиції, а були «запропоновані» як «готові» цінності для української ментальності навіть на сучасному рівні приходить «наново» усвідомлювати свободу, але знову ж таки не дискурсивно, а «виборювати» її в складних життєвих обставинах та усвідомлювати її важливість вже на емоційному рівні внаслідок фізичних і духовних втрат.

Українська філософія у своєму розвитку не пройшла *традицію дискурсивних дискусій*, то відповідно дискурсивний спосіб не домінує у сфері вирішення суспільних проблем, оскільки в українському суспільстві не

¹ Яка вже існувала до цього часу десять століть, оскільки тільки у 988 р. відбулося офіційне «введення» християнства у Київській Русі.

² **Fatum** – (латин.) – призначення, доля, пророцтво.

звертається важлива увага на можливість *переговорів* і пошуку *консенсусу*, *примирення* дискурсивним шляхом. Саме тому самоорганізація українського суспільства має не *дискурсивний* (власне *раціональний*) шлях пошуку *консенсусу* і *поступок*, а в більшій мірі *емоційний*, *ірраціональний*, а звідси навіть *силовий* спосіб вирішення суспільних проблем, як це було в процесі протікання «Єврореволюції».

Внаслідок того, що українська ментальність «сприйняла» вже «готову» середньовічну християнізовану європейську філософію з її готовими концептами, парадигмами та дискурсивними схемами, (які формувались фактично більше тисячоліття, починаючи з виникнення християнства) українська філософська культура можливо не має систематичних способів філософського пояснення світу, а в суспільній онтології відсутні системні раціональні «правила гри» та раціональні шляхи суспільної самоорганізації.

Українська філософія не розвивалась у формі раціональних дискусійних течій і шкіл (античної та середньовічної філософії), які характерні для Західної Європи, бо для української філософії немає наступності *автохтонної* традиційної лінії форм світогляду: «**міфологія–релігія–філософія**». В українській філософії немає неперервної історичної традиції, починаючи з часів античності, (хоча тут можна було б згадати про мандрівного скіфського філософа **Анахарсіса**, який жив у часи **Солона**, про якого вели мову **Геродот** та **Діоген Лаертський**¹, який зараховує до мудреців **Анахарсіса Скіфського**², та переповідає його знамениті вислови. У свою чергу, **Геродот** стверджує, що «на берегах Понту Евксину³... живуть порівняно до всіх інших країн найменш освічені народи, за винятком скіфів. Бо серед племен у припонтійських краях ми не зможемо назвати жодного, що було б відоме своєю мудрістю, і не знаємо нікого, хто б уславився своїм розумом, крім скіфської народності і Анахарсія»⁴.

Українська філософія внаслідок перерваної історичної традиції становлення форм світогляду є непослідовною в дискурсивному аспекті, «розірваною» в часі, *несистемною*⁵. Такі особливості української філософії вказують на залежність типів філософування переважно від *негативних суспільно-політичних умов*, оскільки українська нація не мала власної

¹ **Лаэртский Д.** О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский ; [пер. с древнгреч. М. Л. Гаспарова ; ред. т. и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев]. – [2-е изд.]. – М. : Мысль, 1986. – С. 86–87.

² Там само. – С. 58.

³ Давньогрецька назва Чорного моря.

⁴ **Геродот.** Геродота Турійця з Галікарнасса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами / Геродот ; [пер. з давньогрец., передм. та прим. А. О. Білецького]. – К. : Наукова думка, 1993. – С.191. // Книга 4: 46, 76, 77.

⁵ **Чижевський Д.** / Нариси з історії філософії на Україні (1931) / Дмитро Іванович Чижевський. Філософські твори : в 4 т. ; [під заг. ред. В.С.Лісового]. – [передм. І.Валявко]. – [передм. В.Горський]. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – С.10–11.

національної державності, яка б «сприяла» розвитку української культури та філософії.

Українська культура постійно зазнавала репресій та знищення, починаючи з часів Середньовіччя та до теперішнього часу, включно із забороною вживання мови¹ (а понятійно-категоріальний апарат мови – це основа філософії). Заборона вживати українську мову в науці позначилась на відносно «слабкому» *автохтонному* категоріальному апараті української філософії, а звідси домінування філософських концептів, які є похідними від інших мов та перевага художньо-образного вираження української філософії в публіцистичних та літературних текстах, які не вимагають системного та категоріального типу філософування.

Мова є одним із критеріїв національної самоідентифікації та самовираження на ментальному рівні. Якщо ж це самовираження «забороняють» впродовж століть, так як це було з українською мовою, то тоді спостерігається тенденція до «деградації» духу та духовності. Найкращі філософські твори пишуться переважно рідною мовою, так як вона є основою менталітету та духовної самореалізації людини, як вважає, наприклад, **О. Потебня**². Відповідно *заборона мови* негативно впливає на розвиток філософії.

Для того, щоб міг «творитися» філософський текст повинна бути розвинута писемність, інакше філософія існує тільки як вербальна традиція переказу. Звичайно, що запровадження християнства у 988 році «принесло» із собою в українську культуру світові мови науки і філософії – *грецьку* і *латинську*, на основі яких сформувалися основні категорії

¹ 1720 – указ Петра I (1672–1725) про заборону книгодрукування українською мовою і вилучення українських текстів з церковних книг; 1731 – вимога цариці Анни Іванівни (1693–1740) вилучити книги старого українського друку, а «науки запроваджувати на власній російській мові»; 1763 – указ Катерини II (1729–1796) про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській Академії; 1769 – заборона Синоду РПЦ друкувати та використовувати український буквар; 1789 – розпорядження Едукаційної комісії польського сейму про закриття всіх українських шкіл; 1817 – запровадження польської мови в усіх народних школах Західної України; 1847 – розгром Кирило-Мефодіївського товариства й посилення жорстокого переслідування української мови та культури; 1859 – міністерством віросповідань та наук Австро-Угорщини в Східній Галичині та Буковині здійснено спробу замінити українську кириличну азбуку латинською; 1863 – Валуєвський циркуляр про заборону давати цензурний дозвіл на друкування україномовної духовної і популярної освітньої літератури; 1876 – Емський указ Олександра II (1818–1881) про заборону друкування та ввозу з-за кордону будь-якої україномовної літератури, а також про заборону українських сценічних вистав і друкування українських народних пісень; 1881 – заборона викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою; 1884 – заборона Олександром III (1845–1894) українських театральних вистав у всіх малоросійських губерніях; 1888 – указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення українськими іменами; 1892 – заборона перекладати книжки з російської мови українською; 1895 – заборона Головного управління в справах друку видавати українські книжки для дітей; 1910 – закриття за наказом уряду Столипіна всіх українських культурних товариств, видавництв, заборона читання лекцій українською мовою, заборона створення будь-яких неросійських клубів; 1914 – заборона відзначати 100-літній ювілей Тараса Шевченка; указ Миколи II (1868–1918) про скасування української перси / (Див. докладн. // https://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_заборон_української_мови).

² **Потебня О.** Язык и народность / Александр Афанасійович Потебня. Мова. Національність. Денаціоналізація. – [упоряд. і вступ. ст. Ю.Шевельова]. – Нью-Йорк: б.в., 1992. – С. 77–114.

філософії. Проте українська мова належать до іншої групи мов, тому філософський текст не сприймався безпосередньо, а в перекладному варіанті, в якому траплялися неточності. Звідси українські філософи спонтанно звертають увагу швидше не на потребу самостійного мислення та осмислення власних проблем¹, а на потребу «точного» перекладу філософських текстів, які є авторитетними, а це, в свою чергу, накладає відбиток на специфіку української філософської думки, яка стає переважно перекладною, інтерпретаторською. Крім того таке «слідування авторитетам» із сфери філософії «переноситься» на суспільні процеси, в яких українці намагаються «наслідувати» зразки західноєвропейських політичних та економічних процесів, не звертаючи особливої уваги на потребу пошуку *власних* економічних, політичних, соціальних моделей розвитку суспільства.

Українська філософія на своїх початках «копіювала» тексти європейських філософів і звідси мала переважно копійливий характер. Давньоукраїнські філософські тексти не були надзвичайно оригінальними філософськими відкриттями. Усі проблеми, які розроблялися у філософії Київської Русі, були «запозичені», а так само запозичувався також і спосіб їх вирішення. Саме тому українська філософія можливо не має всесвітньо-відомих мислителів, на що «нарікає», наприклад, **Д. Чижевський**². У певній мірі «інтерпретативною» українська філософія є також на даний час, оскільки переважна більшість наукових досліджень у сфері філософії сконцентрована на аналізі поглядів тих чи інших зарубіжних або українських філософів. Українська філософія не має тенденції до пошуку *нових* ідей, але переважно «перекладає» та «інтерпретує» раніше відомі. Звідси *українська філософія має переважно історико-філософський зміст*, а тому не є інноваційною, наприклад, в соціально-філософському аспекті, хоча й може вважатися творчою.

Українська філософія не повинна бути «філософією перекладів» і розвиватися переважно як «історія філософії», бо в такому випадку вона не буде «встигати» за європейською філософією принаймні на тисячу років – рівно на стільки, наскільки в Європі самостійно існувала філософська традиція до її розповсюдження на терени України разом із запровадженням християнства. У цьому сенсі погоджуюсь з думкою **Й. Фіхте**, що

¹ Філософія є універсальним типом знання. Тому її концепти і парадигми не мають суто національної специфіки і можуть використовуватись для вирішення людських проблем взагалі. Проте варто було б осмислення українських проблем, зокрема сьогодення проводити не на основі «запозичених» концептів і парадигм (тим більше з минулих часів, зокрема античності, Середньовіччя), а на основі творчого потенціалу українських філософів, які перебувають в «середині» проблемної ситуації і можуть краще її інтерпретувати та «вникати» у суть проблеми, ніж сторонній спостерігач, чи авторитетний філософ минулого, який створював власні думки, виходячи з конкретних проблемних життєвих ситуацій того чи іншого часу.

² **Чижевський Д.** / Нариси з історії філософії на Україні (1931) / Дмитро Іванович Чижевський. Філософські твори : в 4 т. ; [під заг. ред. В. С. Лісового ; передм. І. Валявко, В. Горський]. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – С. 3–162.

необхідно у своєму мисленні позбавитись від будь-якого чужого впливу і в цьому відношенні знову створити самого себе з самого себе¹. Тим більше, що таке підґрунтя самотворчості (*автопоезису*)² є в українській національній антропології, яка може стати основою для формування нової української філософії, яка б вирішувала національні проблеми в Україні, бо саме на рівні філософського світогляду формуються відмінності у ментальності.

З іншого боку українська філософія до цього часу не «створила» оригінальних філософських систем, оскільки спосіб мислення і ментальність українців є образними, символічними, емоційними³ до цього часу. Тенденції емоційності в українській ментальності свідчать про домінування афективно-чуттєвого характеру сприйняття дійсності перед раціональним. Звідси всі суспільні процеси в Україні також мають тенденцію самоорганізовуватись емоційно та несистемно, непослідовно, хаотично, непрогнозовано, стохастично, дисипативно, тобто відображають самоорганізаційні характеристики суспільних відносин.

Українська мова розвивалась переважно не в *письмовому* вигляді, а *вербальному* внаслідок негативних суспільно-політичних умов, (включно з її заборонами). Саме тому вона має більше тенденцій до «вільного» вираження думки через метафоричність, поетичність, де мовлення перетворюється у «гру слів», при цьому зміст висловленого речення суттєво не залежить від порядку вживання слів. Ця ментальна особливість довільного (суттєво нерегламентованого) вживання слів у реченні в певній мірі створює підґрунтя для свободи думки, для виникнення розмаїтих соціальних смислів, для суспільно-політичного плюралізму, відповідно до якого в українській дійсності існує велика кількість можливих «соціальних світів» і проектів. Тому в українській дійсності має місце велика кількість політичних партій, релігійних конфесій, яка з одного боку свідчить про плюралізм та демократію, а з іншого – про відсутність сталих філософських традицій, які б давали ґрунтовні орієнтири для розвитку українського народу, оскільки при умові їх відсутності простежується динамічність, несистемність, дисипативність суспільного життя українців, його розмаїтість і непрогнозованість. Зрештою ті чи інші кризові стани в українському суспільстві можна пояснювати відсутністю філософських дискусій на

¹ **Фихте И. Г.** Ясное, как Солнце сообщение широкой публике о подлинной сущности новейшей философии / Иоганн Готлиб Фихте. Сочинения: в 2 т. ; [сост. и примеч. В.Волжского]. – СПб. : Мифрил, 1993. – Т. 1. – С. 563–667.

² **Див.** Т.2.: § 3.2.5.12. «Автопоезис людської антропології (соматики, психіки та духу) та його вплив на суспільну самоорганізацію»; § 3.2.5.13. «Самотворчість (автопоезис) людської антропології у процесі соціалізації»; § 3.2.6. «Автопоезисна самоорганізація раціональної природи людини»; § 3.3.4. «Мислення (дух) як завершення автопоезису людської антропології».

³ **Чижевський Д.** / Нариси з історії філософії на Україні (1931) / Дмитро Іванович Чижевський. Філософські твори : в 4 т. ; [під заг. ред. В. С. Лісового ; передм. І. Валявко, В. Горський]. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – С. 3–162.

публічному рівні стосовно пріоритетних цінностей української національної ідеї, серед яких обов'язково повинні бути обґрунтована людина як найвища цінність та її свобода.

Мова як ментальний феномен відображає у своїх граматичних схемах спосіб мислення та відношення людини до світу. *Вона* (так само як й ментальність) відображає певний «*антропологічний тип*», бо в процесах мислення і мовлення «приймають участь» всі фактори людської антропології¹ (СПД), а тому мову не слід розглядати як окремий феномен, який існує сам по собі без його зв'язку із системою всіх антропологічних факторів і їх об'єктивацій². З точки зору оцінки української мови та її ментальних характеристик вона плюралістично «оцінює» світ, описує його символічно і має великий потенціал для творення власної оригінальної філософської думки. У мовному контексті українці є «творчими» натурами, однак цю творчість необхідно розвивати також у філософсько-дискурсивному сенсі, а не тільки в поетичному чи літературному.

Романо-германські мови в граматичному аспекті є чітко структуровані, мають певні граматичні схеми формування думки, є «схематичними», а звідси більш «логічними» у тому сенсі, що, наприклад, латинська та німецька мови мають чіткий порядок слів у реченні. Можливо внаслідок такого схематизму романо-германських мов західноєвропейські суспільства ґрунтуються на логоцентричних принципах самоорганізації з перевагою консенсусу та договору, а сам тип суспільної самоорганізації має характер раціонального суспільного договору, оскільки саме мова та «потреба» порядку в ній «сприяє» формуванню архетипу порядку на ментальному рівні. Довільний порядок слів у мові (зокрема в українській) формує в ментальності народу швидше за все архетипи «довільності» та «необов'язковості», а на цій основі – формального відношення до обов'язку, договору, вірності слову, домовленості, а звідси мінливість переконань, орієнтирів, необов'язковість норм, гру, гротеск, непрогнозованість самоорганізації відносин в особистому і суспільному бутті.

Відсутність системних філософських праць в українській філософії свідчить про відносно низький ступінь розвитку раціоналістичних елементів ментальності, а разом з тим традиції раціональних публічних дискусій, етики чесних переговорів і домовленостей, які мали місце, наприклад, на Вселенських соборах та середньовічних університетах.

Внаслідок відсутності традиції раціонального дискурсу, а звідси несистемності мислення українське суспільство у більшій мірі є закритим, непублічним, непрозорим, раціонально некритичним. Українці не схильні

¹ Див. докладн. про синхронне функціонування соматика, психіки та духу у Т.3: § 4.5.10.2. «Прогрес історії як прогрес гуманізму»

² Див. докладн. Т.3: § 4.1.2.1. (N.B.) «Антропологічні об'єктивації як основа самоорганізації суспільного буття».

до відкритості, чесних публічних дискусій, відкритої конкуренції, а «закриваються» в своїх емоціях та вирішують екзистенційні проблеми не публічно, а в сімейному колі, формуючи самоорганізаційний «інститут знайомств» та «сімейних зв'язків», які в певній мірі спонукають до суспільних взаємодій на основі корумпованих схем.

Українська філософська думка, виходячи з історичних умов, на відміну від західноєвропейської, не є раціоналістичною, оскільки наголошує на важливості ірраціонального у бутті людини та пізнанні світу. Українська філософія має переважно морально-етичний характер, є релігійною, який тяжіє до ірраціоналізму. Саме тому найбільш адекватне вираження свого буття «*український філософський дух*», який формується на основі української ментальності має у філософії «серця», або філософії кордоцентризму¹, що свідчить про *перевагу* ірраціонального боку ментальності у структуруванні української філософії. Звідси структурування суспільного буття, яке ґрунтується на ментальних мотивах також буде мати тенденцію до переваги ірраціональних вимірів ментальності в процесах самоорганізації. Саме тому, наприклад, сучасні українські революції відображають емоційний тип суспільної самоорганізації, до якого схильні українці, оскільки механізмом революційних рухів були переважно не світоглядні дискурси (наявність тієї чи іншої провідної ідеї (в тому числі національної ідеї)), а афективно-чуттєві стани *національної* єдності, згуртованості, солідарності, гідності. Українці швидше емоційно та інтуїтивно «переживали» можливість «втрати» європейських цінностей, ніж дискурсивно доводили їх важливість. Якщо б в Україні важливість європейських цінностей доводилась дискурсивними методами (тобто філософськими текстами), то відповідно жодних конфліктів не існувало б, оскільки дискурсивний тип суспільної самоорганізації європейського штибу має тенденцію до пошуку раціонального компромісу, примирення, поступок, поблагливісті, дипломатії, шляхом переговорів якщо виникають конфліктні ситуації. Українці ж звикли вирішувати екзистенційні проблеми «серцем», власне ірраціонально, емоційно-чуттєво. В цьому контексті українська «філософія серця» наголошує на важливості емоційно-духовного життя людини, її АЧС, які здійснюють вирішальний вплив на діяльність людини, концентрує увагу на ірраціональних чинниках ментальності, а звідси на ірраціональних чинниках суспільної самоорганізації.

Внаслідок відсутності системного теоретичного дискурсу, який передбачає розвиток класичного стилю філософування з його акцентом на системне розв'язання онтологічних, гносеологічних, соціальних проблем, українська філософія має переважно практичну зорієнтованість. В україн-

¹ Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій / Ярослав Степанович Гнатюк. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. – 184 с.

ській філософії морально-етична¹ зорієнтованість є визначальною і переважає над онтологічною, гносеологічною, логічною, семіотичною проблематикою.

Етичність української філософської думки зумовлена також впливом християнства на українську ментальність. Християнський світогляд більше апелює до людських почуттів, до віри, ніж до розуму, оскільки раціонально пізнати Бога неможливо. Богопізнання вимагає морально-етичних зусиль, перш за все віри і любові². Християнство зорієнтоване переважно на вдосконалення людини у вимірах почуттів, а не розуму, а оскільки першопочатково підґрунтям української філософії було християнство з його морально-етичною проблематикою, то природно, що українська філософія зорієнтована саме на вище вказані проблеми.

Постійна небезпека фізичного знищення в часи Середньовіччя³, в якому започаткувалась українська філософія не дає людині підстав думати ні про що інше ніж про морально-етичні шляхи спасіння та надію у цьому процесі на Бога. Звичайно, що християнство принесло із собою позитивні моменти психічного самоусвідомлення для українців. Воно певним чином заповнило «світоглядний вакуум» щодо фундаментальних проблем буття, його пізнання, сенсу людського існування, що мало важливе значення для української культури у період історичних та суспільних потрясінь і конфліктів, які передували розпаду Київської Русі. Християнство «привнесло» певну стабільність і віру в спасіння в нестабільному середньовічному світі. Воно «давало» людині певний сенс існування, який полягав не в земному житті, а в духовному. Це було важливе світоглядне положення, оскільки людина в афективно-чуттєвому вимірі стала більш стоїчною, могла спокійно відноситися до негативних суспільно-політичних ситуацій. Християнство «давало» людині надію на майбутнє і «допомагало» долати повсякденні труднощі, «звільняло» людину від фаталізму, від підпорядкування «сліпій» силі богів і орієнтувало її на особисту моральну відповідальність.

Але з іншого боку сакралізація всіх сфер суспільного життя у Середньовіччі, у тому числі сакралізація особистого статусу та індивідуальних моральних цінностей «вела» водночас до «втрати» войовничості, агресивності українського духу, а в кінцевому результаті до падіння Київської

¹ Сучасні суспільно-політичні обставини в Україні складаються таким чином, що морально-етична зорієнтованість української філософії мала б виконувати **інструментальну** функцію у суспільстві, тобто обґрунтовувати вирішення небезпечних суспільно-політичних ситуацій та корегувати протікання суспільних процесів на основі поширення аксіологічних та морально-етичних принципів, норм і цінностей.

² Див. докладн. Т.4: § 6.8.6. «Релігійне знання як одкровення трансцендентного «морально-чистій» особі».

³ Як епохи в якій відбулось запровадження християнства та почався розвиток української філософської думки.

Русі під ударами язичницьких племен монголо-татар, де панував культ «воїна», а не святого.

З часів свого формування український дух перебував у ситуації перманентної загрози та небезпеки фізичного знищення, оскільки територія України постійно була ареною багатьох суспільно-політичних протистоянь. Тому вся увага «українського духу» з часу його самоусвідомлення та становлення була спрямована на його «визнання» з боку інших, а отже, на самоствердження власної самоідентифікації у формі незалежності. Тому розвивається переважно не філософський вимір українського духу, а культурологічний та суспільно-політичний; формується переважно літературна, поетична, суспільно-політична та публіцистична думка, які обґрунтовують потребу української незалежності.

Для сучасного українського духу складається сприятливе підґрунтя для його філософського розвитку та творчості на засаді того духовного піднесення, яке дає досягнута політична незалежність. Сучасний український філософський дискурс для свого перспективного розвитку повинен «переорієнтуватися» на нову нагальну проблему української дійсності – проблему гармонійного впорядкування суспільних відносин, які перебувають у кризі.

З іншого боку, якщо філософія є вираження людської антропології, то вона відображає всі виміри соматичних, психічних та духовних потреб не тільки окремого філософа, але й тієї чи іншої епохи, в яку цей філософ живе, чи нації, яку цей філософ представляє. **У філософії виражається вся повнота буття людської антропології**, тобто не тільки духу, як її раціональної частини, але й психіки та соматики, як її ірраціональної частини. У подібному сенсі можна вести мову про національну релігію¹, мораль, право, традиції, ментальність, різноманітні соціальні інститути, в яких виражається повнота національної антропології та її якісні характеристики в тому чи іншому конкретно-історичному періоді.

Філософія як вираження національної антропології – це важливий чинник суспільної самоорганізації, бо у філософії відображається специфіка національної ментальності у контексті рівноваги ірраціональних та ірраціональних антропологічних складових. Тому через «пропозицію» філософських ідей, через поширення філософського дискурсу можна досягати суспільного об'єднання чи очікувати суспільну диференціацію.

¹ Звичайно, що наприклад, християнство не є національною релігією українців. Проте й християнство у своїй суті, яке функціонує в Україні вже не є християнством у його «первісному» варіанті, але має специфічні національно-ментальні особливості. Така ж сама ситуація з різновидами християнства, наприклад, у Англії, Греції, Італії, Німеччині, Польщі, Росії, Франції, оскільки це вже не «чисте християнство», але різноманітні форми протестантизму, католицизму чи православ'я, які є вираженням саме національної антропології тих чи інших народів. Тобто, якщо дух, як антропологічний фактор у формі об'єктивної смислу може сприйматися ідентично в різних культурно-історичних обставинах, то потреби соматики і психіки корегують це духовне сприйняття. Звідси, незважаючи на однакові смислові витoki, християнство є відмінним у залежності від якості національної антропології.

Солідаризація українського суспільства у самоорганізаційному контексті філософії, яка є відображенням синергії національної антропології вимагає не тільки економічних чи політичних реформ, але вимагає зміни української національної антропології, змін у свідомості українців, їх світогляді, ментальності на основі філософських ідей¹. Тому для сучасної української дійсності роль філософії є надзвичайно вагома, оскільки вона може обґрунтувати стратегічні морально-етичні напрями розвитку суспільства та пріоритетні українські національні цінності.

Ті чи інші *форми протистояння* в українському суспільстві, які можуть спостерігатися щодо векторів зовнішньополітичної взаємодії, оцінки історичних подій, вибору ціннісних пріоритетів *зумовлені* у першу чергу світоглядними факторами, які, в свою чергу, ґрунтуються на тих чи інших філософських парадигмах².

Переважно суспільна єдність – це єдність на основі світоглядних принципів, які створюють підґрунтя для формування солідарних АЧС. В такому аспекті впливає потреба створення універсального **інтегрального українського світогляду**, який би на рівні етичних та аксіологічних систем був підґрунтям суспільної єдності. Суспільна єдність – це єдність на основі світогляду, який «приносить» людині солідарні емоції, почуття та оцінки щодо конкретних проблемних ситуацій. У такому контексті конфлікти у сучасному українському суспільстві не є конфліктами політичних партій чи релігійних конфесій, а **конфліктами світоглядів**, які зорієнтовані на різноманітні цінності, зокрема пострадянського тоталітарного минулого (оскільки деяка частина жителів сходу України живе в контексті неорадянської ментальності, яка пропагується російськими ЗМІ) та проєвропейського релігійно-демократичного майбутнього, яке зорієнтоване на гуманізм та солідарність громадян.

Ті всі негативні ситуації, які спостерігаються на даний час в Україні не мають своїм джерелом історичний процес чи геополітичну ситуацію, або міфічний регіональний «поділ» на Захід і Схід. Їх причинами не є криза в політиці чи релігії. Така системна криза українського суспільства має своє джерело у світогляді української людини, який є переважно егоїстичним, пристосовницьким, користолюбним і, виходячи з якого, вона нечесно та безвідповідально виконує свої громадські і професійні обов'яз-

¹ *Пріоритетними* напрями розвитку української філософії у її суспільно-самоорганізаційному аспекті є **етика** та **аксіологія**, які на смисловому рівні можуть «вплинути» на формування солідарної, альтруїстичної та гуманної новітньої української антропології.

² У цьому аспекті регіональні протистояння в українському суспільстві між періодами Помаранчевої та Євроволуції можна пояснити поширенням відмінних типів світогляду, зокрема матеріалістичного (атеїстичного) та ідеалістичного (релігійного), які відповідно поширювались у представників Сходу та Заходу України. Східна частина українського населення була більше схильна до неорадянського типу мислення, для якого характерний атеїзм, а західна частина українського населення більше схильна до проєвропейського типу мислення, для якого характерною є релігійність. Звідси ґрунтується відмінне ставлення до людини та її гідності, поваги до неї та її праці. Основні суспільні проблеми в Україні ще довго будуть залишатися проблемними в політичному, економічному, правовому чи релігійному аспектах, якщо вони ґрунтуватимуться на розмаїтих системах світогляду.

ки, боїться висловити свою думку та протестувати проти суспільної несправедливості. Недостатній розвиток філософської освіти впливає на зростання тенденцій асоціальної поведінки української людини на основі негативних АЧС.

Егоїзм, корумпованість, нечесність, закритість, неконкурентноспроможність, непрозорість, панфобію¹, розмаїті негативні АЧС українського суспільства можна подолати тільки філософськими засобами освіти, самовиховання та самолюстрації, зокрема морально-етичним, аксіологічним та антропологічним потенціалом філософії, який повинен бути основним принципом філософської освіти в Україні з акцентом на продукування позитивних АЧС.

7.1.2. Чинники маргіналізації української ментальності

Недостатній розвиток української філософії з її пропозицією національних українських цінностей є причиною самоорганізаційних процесів маргіналізації деякої частини українського населення. Маргіналізація української ментальності та зростання ступеня її асоціальності на основі негативних АЧС відбувається на основі радянського світоглядно-ідеологічного минулого, в контексті якого людина «втрачала» саму себе на індивідуальному рівні, зокрема повагу до себе і власну гідність та була підпорядкована державній «машині» на основі страху.

Сучасне українське суспільство на даному етапі історичного розвитку (особливо в його південно-східній частині) – це фактично пострадянське суспільство, яке має певні неорадянські світоглядні особливості та соціальні почуття. Можна погодитись з думкою **А. Бойко**, що істотними характеристиками світоглядних орієнтацій пострадянської людини є її *жорстка соціальна детермінованість, запрограмованість на досягнення соціальної мети, відсутність персональної автономії, підпорядкування високих духовних цінностей цінностям соціальним, неспроможність розмежувати соціальне і моральне*. Дослідниця зазначає, що серед найбільш ефективних факторів та напрямків структурування і впорядкування світогляду пострадянської людини є формування та ствердження ідеології ненасильства як єдиного можливого засобу вирішення гострих соціальних проблем, толерантного ставлення до «інших», усвідомлення своєї відповідальності та її перерозподіл з соціальних інститутів на себе, пріоритетний розвиток освітньої галузі².

¹ **Панфобія** – (*πανφόβος* – гр. – страх всього). Більшість сучасних українців бояться всього: постояти за себе, висловити публічно свою думку, протестувати проти несправедливих рішень різноманітних гілок влади, бути активним у громадському житті, втратити роботу і т.д. Звідси відбувається «посилення» суспільної депресії, а внаслідок цього зниження імунітету власного організму та висока смертність внаслідок тієї ж панфобії та інших негативних АЧС.

² **Бойко А. І.** Світоглядні орієнтації пострадянської людини (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Анжела Іванівна Бойко ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 2002. – 19 с.